

Βασικά ερωτήματα

1. Στόχοι και περιορισμοί ενός αναδιανεμητικού συνταξιοδοτικού συστήματος: βιωσιμότητα ή βιωσιμότητα και κοινωνική αποτελεσματικότητα?
2. Ποιοι είναι οι βασικοί κανόνες λειτουργίας ενός αναδιανεμητικού συνταξιοδοτικού συστήματος?
3. Ποιος είναι ο ρόλος των δημογραφικών αλλαγών για τη βιωσιμότητα και την κοινωνική αποτελεσματικότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος?
4. Ποια είναι η επίπτωση των οικονομικών κρίσεων και των περιόδων οικονομικής διεύρυνσης (παραγωγικότητα της εργασίας και απασχόληση)?
5. Ποια είναι η σχέση μεταξύ της διάρκειας του εργασιακού βίου και της περιόδου συνταξιοδότησης?
6. Ποιες είναι οι προσαρμογές που επιχειρούνται μέσα σε ένα πλαίσιο έντασης της δημογραφικής γήρανσης και ύπαρξης οικονομικής στενότητας?
7. Πώς οι προσαρμογές αυτές επηρεάζουν τη βιωσιμότητα και την κοινωνική αποτελεσματικότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος?

Ανάλυση

Οι διαδοχικές κρίσεις, οι οποίες συντελούνται μέσα σε ένα πλαίσιο έντασης της δημογραφικής γήρανσης, και πιο συγκεκριμένα η οικονομική κρίση του 2008 και η παρούσα υγειονομική κρίση με σημαντικές οικονομικές συνέπειες, επαναφέρουν συχνά στο προσκήνιο τη συζήτηση για το μέλλον και τη βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος στην Ελλάδα. Στο κείμενο που ακολουθεί επιχειρείται η ανάδειξη του ρόλου των πληθυσμιακών μεταβολών και της οικονομικής διεύρυνσης και στενότητας ως παραγόντων της βιωσιμότητας του συνταξιοδοτικού συστήματος. Επιπρόσθετα γίνεται μία προσπάθεια αποτίμησης του χαρακτήρα και των συνεπειών που αναμένεται ότι θα έχουν οι πρόσφατες μεταρρυθμίσεις αναφορικά με τους στόχους τους οποίους καλείται να εκπληρώσει το συνταξιοδοτικό σύστημα. Η αποτίμηση αναδεικνύει την ιδιαίτερη σημασία των πληθυσμιακών μεταβολών και της οικονομικής διεύρυνσης ως παράγοντες της βιωσιμότητας του συνταξιοδοτικού συστήματος, τονίζοντας παράλληλα την ανάγκη για περαιτέρω διερεύνησης της κοινωνικής αποτελεσματικότητάς του.

Στόχοι και περιορισμοί ενός αναδιανεμητικού συνταξιοδοτικού συστήματος: βιωσιμότητα ή βιωσιμότητα και κοινωνική αποτελεσματικότητα?

Γενικά, ένα συνταξιοδοτικό σύστημα έχει ως βασικό στόχο να παρέχει ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο (σύνταξη) στα άτομα προχωρημένης ηλικίας. Ο στόχος αυτός, ο οποίος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως κοινωνική αποτελεσματικότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος, υπόκειται σε δύο βασικούς περιορισμούς: α) στην παράλληλη επίτευξη οικονομικής βιωσιμότητας ή απλά βιωσιμότητας του συνταξιοδοτικού συστήματος και β) στην ισότητα μεταξύ των γενεών.

¹ Καθηγητής Δημογραφίας, christosbagavos@gmail.com

Τα τελευταία χρόνια, η βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος συνάδει με τον περιορισμό για ένα ποσοστό των συνταξιοδοτικών δαπανών ως προς το ΑΕΠ το οποίο δεν πρέπει να ξεπερνάει το 14%. Γενικότερα, το μερίδιο του συνολικού πλούτου που πηγαίνει στις συντάξεις πρέπει να κινείται γύρω από το επίπεδο του 14%.

Σε ότι αφορά στον περιορισμό αναφορικά με την ισότητα των γενεών, ο περιορισμός αυτός συνήθως αναφέρεται σε τέσσερις διαστάσεις². Οι δύο πρώτες αφορούν στους ασφαλισμένους, και ειδικότερα στην καταβολή των εισφορών-κρατήσεων ή απλά στο πόσα χρήματα καταβάλει ένας ασφαλισμένος για την συνταξιοδότηση, και συναρτώνται με α) τα ποσοστά εισφορών-κρατήσεων και β) τη διάρκεια του ενεργού βίου που καθορίζει τη χρονική διάρκεια καταβολής εισφορών. Οι άλλες δύο διαστάσεις σχετίζονται με τους ασφαλισμένους όταν γίνουν συνταξιούχοι και αφορούν στο πόσα χρήματα θα πάρει κάποιος συνταξιούχος σε σχέση με αυτά που είχε καταβάλει όταν ήταν εργαζόμενος και συναρτώνται με α) το ποσοστό αναπλήρωσης (δηλαδή το μερίδιο του εισοδήματος της εργασίας που αναπληρώνεται μέσω της σύνταξης) και β) τη χρονική διάρκεια της συνταξιοδότησης.

Σχετικά με την κοινωνική αποτελεσματικότητα, δηλαδή το βασικό στόχο ύπαρξης ενός συνταξιοδοτικού συστήματος, υπάρχει η ανάγκη για έναν περαιτέρω ποιοτικό αλλά και ποσοτικό προσδιορισμό αυτού του στόχου. Το βιοτικό επίπεδο των συνταξιούχων δεν μπορεί να αποτυπώνεται μόνο σε απόλυτα μεγέθη, δηλαδή στο ύψος της σύνταξης αλλά απαιτείται και ένας προσδιορισμός κάποιων σχετικών μεγεθών όπως για παράδειγμα η σύνταξη ενός συνταξιούχου σε σχέση με το εισόδημα που είχε από την εργασία του (ή την αμοιβή του) όταν ήταν εργαζόμενος, ή σε σχέση με το μέσο εισόδημα από την εργασία (ή την αμοιβή) ενός σημερινού εργαζόμενου ή ακόμη και σε σχέση με το μέσο εισόδημα του συνολικού πληθυσμού. Η χρήση του σχετικού εισοδήματος για την αποτίμηση της κοινωνικής αποτελεσματικότητας ενός συνταξιοδοτικού συστήματος είναι μία σημαντική διάσταση αφού η αποπληρωμή των εισφορών (σύνταξη) που είχε καταβάλει ο σημερινός συνταξιούχος στη διάρκεια του εργασιακού του βίου σχετίζεται με την οικονομική κατάσταση και γενικά το εισόδημα που έχουν οι σημερινοί εργαζόμενοι οι οποίοι καλούνται μέσω των εισφορών και των κρατήσεων να χρηματοδοτήσουν τη σύνταξη του σημερινού συνταξιούχου. Επιπρόσθετα, με δεδομένο ότι, λόγω της συρρίκνωσης της θνησιμότητας και της αύξησης της μέσης διάρκειας ζωής, διευρύνεται η περίοδος συνταξιοδότησης, η αποτελεσματικότητα του συστήματος θα μπορούσε να εξεταστεί όχι μόνο με βάση το απόλυτο ή το σχετικό εισόδημα των συνταξιούχων αλλά και της χρονικής διάρκειας της συνταξιοδότησης αυτής καθαυτής ή και της χρονικής διάρκειας της συνταξιοδότησης σε σχέση με τη διάρκεια του πρότερου εργασιακού βίου ενός συνταξιούχου. Για όλους τους παραπάνω λόγους, η κοινωνική αποτελεσματικότητα ενός αναδιανεμητικού συνταξιοδοτικού συστήματος συχνά αποτυπώνεται μέσω του σχετικού επιπέδου διαβίωσης συνταξιούχων και εργαζομένων ή ορθότερα μέσω του λόγου της μέσης σύνταξης προς το μέσο εισόδημα που προκύπτει από το μερίδιο της οικονομικής δραστηριότητας η οποία υπόκειται σε εισφορές και κρατήσεις για τις συντάξεις, δηλαδή του πλούτου που δημιουργείται μέσω αυτής της οικονομικής δραστηριότητας (συνήθως της εργασίας) και όχι του συνολικού πλούτου μιας χώρας.

Γενικά, η σύνδεση του στόχου ύπαρξης ενός συνταξιοδοτικού συστήματος με τους περιορισμούς που υπάρχουν μπορούν να συνοψιστούν σε μία βασική πρόκληση η οποία συνίσταται στο εξής: Η εξεύρεση ισορροπίας μεταξύ του μεριδίου του συνολικού πλούτου που καταβάλλεται για τις συντάξεις, του ύψους της σύνταξης και της χρονικής διάρκειας της περιόδου συνταξιοδότησης.

² Conseil d'Orientation des Retraites (COR). Rapport annuel du COR juin 2021 - Evolutions et perspectives des retraites en France. <https://www.cor-retraites.fr/node/562>

Ποιοι είναι οι βασικοί κανόνες λειτουργίας ενός αναδιανεμητικού συνταξιοδοτικού συστήματος?

Σε ένα συνταξιοδοτικό σύστημα αναδιανεμητικού χαρακτήρα, από τον πλούτο που δημιουργείται μέσω της οικονομικής δραστηριότητας που υπόκειται σε κρατήσεις-εισφορές για τις συντάξεις (Y), παρακρατάτε ένα ποσοστό (ϕ) το οποίο δίνεται στους συνταξιούχους (Σ) μέσω της σύνταξης (σ). Σε μία κατάσταση ισορροπίας το γινόμενο ($\phi * Y$), το οποίο εκφράζει τα έσοδα ενός συνταξιοδοτικού συστήματος είναι **ίσο** με το γινόμενο ($\sigma * \Sigma$) το οποίο εκφράζει το ύψος της συνταξιοδοτικής δαπάνης. Παράλληλα ο πλούτος που δημιουργείται μέσω της οικονομικής δραστηριότητας που υπόκειται σε κρατήσεις-εισφορές για τις συντάξεις, για να το πούμε απλά μέσω της εργασίας-απασχόλησης των ατόμων, συναρτάται: α) με τον πλούτο που κατά μέσο όρο παράγει ο κάθε απασχολούμενος και ο οποίος κατά κεφαλήν πλούτος αποτελεί τη μέση παραγωγικότητα της εργασίας η οποία αποτυπώνεται στο μέσο εισόδημα των εργαζομένων (γ) και επίσης β) με τον αριθμό των απασχολούμενων-ασφαλισμένων (A), και συνεπώς ($Y = \gamma * A$).

Συνεπώς σε μία κατάσταση ισορροπίας ισχύει $\phi * \gamma * A = \sigma * \Sigma$ ή ακόμη $\phi = (\sigma / \gamma) * (\Sigma / A)$ και $\phi = \beta * (\Sigma / A)$ όπου $\beta = \sigma / \gamma$, εκφράζει το σχετικό επίπεδο διαβίωσης των συνταξιούχων ως προς αυτό των εργαζομένων. Είναι φανερό ότι το μερίδιο του πλούτου που δημιουργείται μέσω της οικονομικής δραστηριότητας που υπόκειται σε κρατήσεις-εισφορές για τις συντάξεις και το οποίο δαπανάται για τις συντάξεις, το οποίο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως το συνολικό ποσοστό κρατήσεων (ϕ), εξαρτάται από το σχετικό επίπεδο διαβίωσης των συνταξιούχων ως προς αυτό των εργαζομένων (β) και από το λόγο (Σ / A) μεταξύ συνταξιούχων (Σ) και ατόμων που καταβάλουν εισφορές (ασφαλισμένων), ας πούμε απλά των απασχολούμενων (A).

Με δεδομένο ότι ο πλούτος που δημιουργείται μέσω της οικονομικής δραστηριότητας που υπόκειται σε κρατήσεις-εισφορές για τις συντάξεις, ας πούμε που προκύπτει από την εργασία (Y) αποτελεί μέρος (έστω μ) του συνολικού πλούτου που παράγεται σε μια χώρα ($AE\Pi$), δηλαδή $Y = \mu * AE\Pi$ και ότι η βιωσιμότητα ενός συνταξιοδοτικού συστήματος συναρτάται με το λόγο (έστω δ) της συνταξιοδοτικής δαπάνης ($\sigma * \Sigma$) προς τον συνολικό πλούτο ($AE\Pi$), δηλαδή $\delta = (\sigma * \Sigma) / AE\Pi$, γίνεται φανερό ότι το μερίδιο του συνολικού πλούτου που πηγαίνει στις συντάξεις (δ), και το οποίο εκφράζεται από το ποσοστό των συνταξιοδοτικών δαπανών ως προς το $AE\Pi$, εξαρτάται από το μερίδιο (μ) του πλούτου που προκύπτει από την εργασία σε σχέση με το συνολικό πλούτο και από το μερίδιο (ϕ) του πλούτου που πηγαίνει στις συντάξεις σε σχέση με τον πλούτο που προκύπτει από την εργασία, δηλαδή $\delta = \mu * \phi$. Είναι επίσης φανερό ότι όταν το μερίδιο του πλούτου που προκύπτει από την εργασία στο σύνολο του πλούτου δεν μεταβάλλεται σημαντικά στη διάρκεια του χρόνου, τότε το ποσοστό της συνταξιοδοτικής δαπάνης ως προς το $AE\Pi$ μεταβάλλεται λόγω των μεταβολών του συνολικού ποσοστού κρατήσεων (ϕ), το οποίο όπως προαναφέρθηκε συναρτάται με το σχετικό επίπεδο διαβίωσης των συνταξιούχων (β) και του λόγου συνταξιούχων και απασχολούμενων (Σ / A).

Με άλλα λόγια, το μερίδιο του πλούτου (είτε του συνολικού, είτε αυτού που προκύπτει από την εργασία) που καταβάλλεται για τις συντάξεις συναρτάται α) με το σχετικό επίπεδο διαβίωσης των συνταξιούχων και β) με λόγο των συνταξιούχων και απασχολούμενων. Ειδικότερα, το σχετικό επίπεδο διαβίωσης των συνταξιούχων είναι συνάρτηση α) των οικονομικών συνθηκών και ειδικότερα της εξέλιξης της παραγωγικότητας της εργασίας η οποία επηρεάζει το βιοτικό επίπεδο των απασχολούμενων και β) των κανόνων που σχετίζονται με την ύψος της σύνταξης και ειδικότερα των κανόνων που αφορούν στο ύψος της σύνταξης τη στιγμή καταβολής της πρώτης σύνταξης, δηλαδή αυτό που ονομάζουμε εκκαθάριση, (π.χ. επίπεδο αναπλήρωσης, καθορισμός συντάξιμου μισθούς, επανεκτίμηση με βάση τον πληθωρισμό κλπ.) αλλά και τους κανόνων που αφορούν στην εξέλιξη της σύνταξης μετά την εκκαθάριση (π.χ. αύξηση της σύνταξης με βάση τον πληθωρισμό).

Σε .ότι αφορά στο λόγο συνταξιούχων και απασχολούμενων, υπάρχει ένας σαφής διαχωρισμός μεταξύ δημογραφικών, οικονομικών και θεσμικών παραγόντων που επηρεάζουν τη μεταβολή του λόγου αυτού. Ειδικότερα, ο αριθμός των συνταξιούχων εξαρτάται α) από την ένταση του φαινομένου της συνταξιοδότησης, ένταση η οποία αποτυπώνεται στα ποσοστά συνταξιοδότησης κατά ηλικία (δηλαδή πόσοι συνταξιούχοι υπάρχουν σε μια συγκεκριμένη ηλικία σε σχέση με τον πληθυσμό στη ηλικία αυτή) και β) από τον πληθυσμό σε ηλικία συνταξιοδότησης. Ουσιαστικά τα ποσοστά συνταξιοδότησης συναρτώνται με θεσμικούς παράγοντες όπως η ηλικία συνταξιοδότησης ή ο καθορισμός συγκεκριμένης διάρκειας ετών εργασιακού βίου για δικαίωμα σε πλήρη σύνταξη κλ.π. Σε ότι αφορά στον πληθυσμό σε ηλικία συνταξιοδότησης, ο πληθυσμός αυτός, όπως και κάθε πληθυσμός επηρεάζεται από τις μεταβολές στη γονιμότητα, τη θνησιμότητα και τη μετανάστευση, μεταβολές οι οποίες επιδρούν α) στον αριθμό των ατόμων που κάθε χρόνο φτάνουν στην ηλικία συνταξιοδότησης και β) στη διάρκεια συνταξιοδότησης, η οποία, τείνει να αυξάνει λόγω της συρρίκνωσης της θνησιμότητας και συνεπώς της αύξησης του προσδόκιμου επιβίωσης στην ηλικία συνταξιοδότησης.

Σε ότι αφορά στους απασχολούμενους, ο αριθμός τους εξαρτάται α) από την ικανότητα μιας οικονομίας να δημιουργεί απασχόληση για τον πληθυσμό σε ηλικία εργασίας, δηλαδή από αυτό που ονομάζουμε δείκτη ή ποσοστό απασχόλησης (δηλαδή πόσα από τα άτομα μιας συγκεκριμένης ηλικίας ή ηλικιακής ομάδας θα είναι απασχολούμενοι) και β) από το μέγεθος και την κατά ηλικία δομή του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας.

Ποιος είναι ο ρόλος των δημογραφικών αλλαγών για τη βιωσιμότητα και την κοινωνική αποτελεσματικότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος?

Είναι φανερό ότι οι δημογραφικές αλλαγές που αφορούν στην κατά ηλικία δομή του πληθυσμού επηρεάζουν το λόγο συνταξιούχων και απασχολούμενων (Σ/Λ) μέσω των μεταβολών που προκαλούν στο μέγεθος και την κατά ηλικία δομή του πληθυσμού σε ηλικία συνταξιοδότησης (π.χ. 60 ετών και άνω) και του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας (π.χ. 20 έως 59 ετών) ή αλλιώς του λόγου δημογραφικής εξάρτησης των ηλικιωμένων (60+/20-59). Λαμβάνοντας υπόψη τις δύο δημογραφικές διαστάσεις που αφορούν στην εξέλιξη του αριθμού των συνταξιούχων, δηλαδή το αριθμό των ατόμων που κάθε χρόνο φτάνουν στην ηλικία συνταξιοδότησης και την μεταβολή του προσδόκιμου επιβίωσης στην ηλικία συνταξιοδότησης, θα μπορούσε κάποιος να παρατηρήσει ότι πριν την περίοδο της κρίσης του 2008, οι προβολές του πληθυσμού συνηγορούσαν σε μία αναμενόμενη αύξηση του αριθμού των ατόμων ηλικίας 60 έως 64 ετών κατά 40% μεταξύ 2008 και 2040 και σε μία αύξηση του προσδόκιμου επιβίωσης στην ηλικία των 60 ετών κατά 15% (UN 2008). Οι δύο αυτές μεταβολές θα οδηγούσαν σε αύξηση των ατόμων ηλικίας 60 ετών και άνω κατά 48%. Παράλληλα, ο πληθυσμός 20-59 ετών αναμενόταν ότι θα μειωνόταν την ίδια περίοδο κατά 16% και συνεπώς ο λόγος 60+/25-59 θα αυξάνονταν κατά 76%.

Η επίτευξη ισορροπίας στο συνταξιοδοτικό σύστημα ($\Phi = \beta^*(\Sigma/\Lambda)$) στο πλαίσιο διεύρυνσης της δημογραφικής εξάρτησης κατά 76%, θα απαιτούσε αλλαγές οι οποίες εάν αφορούσαν έναν μεμονωμένο παράγοντα θα έπρεπε να υπάρξει μία αύξηση του συνολικού ποσοστού κρατήσεων (Φ) κατά 76% και συνεπώς του μεριδίου του συνολικού πλούτου που πηγαίνει στις συντάξεις (δ) κατά 76% (δηλαδή από 13% το 2008 σε περίπου 22% το 2040), ή μία μείωση του σχετικού επιπέδου διαβίωσης πάνω από 40% ή μία αύξηση της ηλικίας συνταξιοδότησης (περίπου κατά 7-8 έτη). Οι απαιτούμενες αλλαγές σε κάθε μεμονωμένο παράγοντα θα ήταν πολύ σημαντικές, και συνεπώς οι αλλαγές θα έπρεπε να είναι ένας συνδυασμός ταυτόχρονων αλλαγών στους τρεις προαναφερόμενους παράγοντες. Για να το πούμε διαφορετικά, η αποφυγή μιας αύξησης του μεριδίου του συνολικού πλούτου που πηγαίνει στις συντάξεις (δ) κατά 8 μονάδες (από 13% σε 22%) λόγω των δημογραφικών αλλαγών, θα απαιτούσε σημαντικές μεμονωμένες αλλαγές σχετικά με το σχετικό επίπεδο διαβίωσης των συνταξιούχων και την ηλικία συνταξιοδότησης.

Το προαναφερόμενο δημογραφικό πλαίσιο έγινε ακόμη πιο δυσμενές λόγω της οικονομικής κρίσης του 2008 και της συνακόλουθης μετανάστευσης σημαντικού μέρους του πληθυσμού 20-59 ετών στο εξωτερικό. Παράλληλα βέβαια, η αναμενόμενη και μακροχρόνια αύξηση του αριθμού των συνταξιούχων θα είναι ασθενέστερη από αυτή που θα υπήρχε χωρίς την κρίση αφού σημαντικός αριθμός ατόμων έχει μεταναστεύσει στο εξωτερικό και λογικά τα άτομα αυτά θα γηράσκουν στο εξωτερικό. Με βάση τις πραγματικές μεταβολές του πληθυσμού την περίοδο 2008-2018 και τις προβολές του πληθυσμού από το 2019 και μετά, η αύξηση της δημογραφικής εξάρτησης μεταξύ 2008 και 2040 αναμένεται ότι θα είναι 93% (αντί του 76% χωρίς την μεταναστευτική εκροή ως συνέπεια της κρίσης) και συνεπώς οι μεμονωμένες αλλαγές του κάθε παράγοντα θα έπρεπε να είναι ακόμη πιο σημαντικές. Πιο συγκεκριμένα, αύξηση του συνολικού ποσοστού κρατήσεων κατά 93% και όχι 76% και συνεπώς αύξηση του μεριδίου του συνολικού πλούτου που πηγαίνει στις συντάξεις κατά 93%, δηλαδή το 2040 το μέγεθος αυτό θα ήταν γύρω στο 24% αντί για 22%, συρρίκνωση του σχετικού επιπέδου διαβίωσης των συνταξιούχων κατά 48% αντί για 43% και αύξηση της ηλικίας συνταξιοδότησης κατά 9 αντί για 7-8 έτη).

Ποια είναι η επίπτωση των οικονομικών κρίσεων και των περιόδων οικονομικής διεύρυνσης (παραγωγικότητα της εργασίας, απασχόληση)?

Όταν η διεύρυνση του πλούτου συνδέεται αποκλειστικά με την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και της συνακόλουθης αύξησης του εισοδήματος των εργαζομένων, τότε η διεύρυνση αυτή δεν μεταβάλλει το μερίδιο του πλούτου που πρέπει να πάει στις συντάξεις. Αυτό συμβαίνει γιατί η σύνταξη συνδέεται με το επίπεδο διαβίωσης των ατόμων όταν ήταν απασχολούμενοι, δηλαδή είναι ένα σχετικό μέγεθος ή με το επίπεδο διαβίωσης των συνταξιούχων σε σχέση με αυτό των σημερινών ασφαλισμένων-απασχολούμενων. Αλλά, σε περίοδο οικονομικής διεύρυνσης το επίπεδο της σύνταξης σε απόλυτες τιμές μπορεί να αυξάνει ακόμη και στην περίπτωση όπου το σχετικό επίπεδο διαβίωσης των συνταξιούχων μειώνεται. Αντίθετα η αύξηση του πλούτου που συμβαδίζει με αύξηση της απασχόλησης, συγκρατεί την αύξηση του μεριδίου του πλούτου που πρέπει να πάει στις συντάξεις, αφού το βάρος που προκύπτει από τις δημογραφικές αλλαγές κατανέμεται σε υψηλότερο αριθμό ασφαλισμένων.

Είναι φανερό ότι το μερίδιο του πλούτου που πρέπει να πάει στις συντάξεις (λόγος μεταξύ συνταξιοδοτικής δαπάνης και ΑΕΠ) αυξάνει όταν σε περιόδους οικονομικής κρίσης συρρικνώνεται ο συνολικός πλούτος ή αλλιώς το ΑΕΠ μιας χώρας. Για παράδειγμα το 2018 στην Ελλάδα το ΑΕΠ ήταν κατά 33% χαμηλότερο από αυτό που αναμένονταν (εάν το ΑΕΠ είχε αυξηθεί κατά 1% το χρόνο μεταξύ 2008 και 2018). Η εξέλιξη αυτή, χωρίς καμία μεταβολή στη συνταξιοδοτική δαπάνη, θα οδηγούσε σε μία αύξηση του μεριδίου του πλούτου που πάει στις συντάξεις κατά 4 εκατοστιαίες μονάδες ($13\% \cdot 33\% = 4,2\%$), δηλαδή από 13% το 2008 σε 17% το 2018. Με βάση τις ετήσιες μεταβολές μεταξύ 2008 και 2018, η συρρίκνωση του ΑΕΠ θα είχε οδηγήσει σε αύξηση της συνταξιοδοτικής δαπάνης ως προς το ΑΕΠ κατά 6 εκατοστιαίες μονάδες (από 13% σε 19%) από τις οποίες οι 3 οφείλονται στη συρρίκνωση της παραγωγικότητας της εργασίας και οι υπόλοιπες 3 στη συρρίκνωση της απασχόλησης (από τις οποίες η 1,5 μονάδα σχετίζεται με τη συρρίκνωση του δείκτη απασχόλησης και η 1,5 μονάδα με τη μείωση του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας). Στην πραγματικότητα, η αύξηση του μεριδίου του πλούτου που πηγαίνει στις συντάξεις αυξήθηκε από 13% το 2008 σε 16% το 2018 (δηλαδή κατά 3 αντί για 6 εκατοστιαίες μονάδες) αφού λόγω των μεταρρυθμίσεων στο συνταξιοδοτικό σύστημα συρρικνώθηκε η συνταξιοδοτική δαπάνη απορροφώντας τις 3 επιπλέον μονάδες που θα είχαν προκύψει λόγω της οικονομικής κρίσης. Με δεδομένο ότι ο αριθμός των συνταξιούχων εξακολουθούσε να αυξάνει την περίοδο της κρίσης, αυτό σημαίνει ότι όχι μόνο το σχετικό αλλά και το απόλυτο βιοτικό επίπεδο (δηλαδή η μέση σύνταξη) συρρικνώθηκε την περίοδο της κρίσης προκειμένου να αποφευχθεί μία ιδιαίτερα υψηλή αύξηση του μεριδίου του πλούτου που θα πήγαινε στις συντάξεις.

Σε ότι αφορά στο μέλλον, χωρίς μεταρρυθμίσεις η κρίση θα απαιτούσε περαιτέρω αύξηση του μεριδίου του εισοδήματος που πηγαίνει στις συντάξεις. Κατά μέσο όρο, από το 2008 έως το 2040 θα έπρεπε κάθε χρόνο να δίνονται 2 επιπλέον εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ για τις συντάξεις, πέρα από την αύξηση που έτσι και αλλιώς θα απαιτούνταν προκειμένου να καλυφθεί η επίπτωση που έτσι και αλλιώς θα προέρχονταν από τη γήρανση του πληθυσμού ακόμη και εάν δεν είχε συμβεί η οικονομική κρίση.

Ποια είναι η σχέση μεταξύ της διάρκειας του εργασιακού βίου και της περιόδου συνταξιοδότησης?

Ανεξάρτητα από το συνταξιοδοτικό σύστημα (κεφαλαιοποιητικό ή αναδιανεμητικό) η χρονική διάρκεια της συνταξιοδότησης είναι σε συνάρτηση με την διάρκεια του εργασιακού βίου. Στο βαθμό που το ύψος της σύνταξης συναρτάται με το βιοτικό επίπεδο των ασφαλισμένων (ή του ίδιου του συνταξιούχου όταν ήταν ασφαλισμένος), συνήθως η διάρκεια του εργασιακού βίου πρέπει να είναι περίπου τριπλάσια της διάρκειας της περιόδου συνταξιοδότησης.

Ποιες είναι οι προσαρμογές που επιχειρούνται μέσα σε ένα πλαίσιο έντασης της δημογραφικής γήρανσης και ύπαρξης οικονομικής στενότητας?

Οι προσαρμογές αφορούν στην συρρίκνωση του σχετικού επιπέδου διαβίωσης των συνταξιούχων μέσω των αλλαγών που αφορούν α) στον καθορισμό της σύνταξης τη στιγμή της συνταξιοδότησης (συρρίκνωση των ποσοστών αναπλήρωσης, αναπροσαρμογή της σύνταξης με βάση των τιμάρθιο, αλλαγή στον τρόπο προσδιορισμού του συντάξιμου μισθού κ.π.), β) στην εξέλιξη του ύψους της σύνταξης μετά τη συνταξιοδότηση (προσαρμογή στον τιμάρθιο και όχι στο ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης) και γ) στη μείωση των συντάξεων την περίοδο της οικονομικής κρίσης .

Αφορούν επίσης στην συγκράτηση της αύξησης του αριθμού των συνταξιούχων μέσω μεταρρυθμίσεων που αφορούν στην αύξηση της ηλικίας συνταξιοδότησης και στην επιμήκυνση της διάρκειας του εργασιακού βίου προκειμένου να υπάρχει δικαίωμα σε πλήρη συνταξιοδότηση.

Είναι επίσης φανερό ότι η οποιαδήποτε διεύρυνση της απασχόλησης συγκρατεί την αύξηση του μεριδίου του πλούτου που πηγαίνει στις συντάξεις, αφού συγκρατεί την αύξηση του λόγου συνταξιούχων και απασχολούμενων (ή αντίστοιχα συγκρατεί τη μείωση του λόγου απασχολούμενων και συνταξιούχων).

Πως οι προσαρμογές αυτές επηρεάζουν τη βιωσιμότητα και την κοινωνική αποτελεσματικότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος?

Με βάση τις προαναφερόμενες προσαρμογές και μία υπόθεση για ετήσια αύξηση του ΑΕΠ κατά 0,8% το χρόνο μεταξύ 2020 και 2040, το μερίδιο του πλούτου που θα πηγαίνει στις συντάξεις αναμένεται ότι το 2040 θα είναι γύρω στο 14%, δηλαδή πολύ χαμηλότερο από το 24% το οποίο θα απαιτούνταν χωρίς μεταρρυθμίσεις και υπό το βάρος της δημογραφικής γήρανσης και της οικονομικής κρίσης. Με άλλα λόγια από την προβλεπόμενη αύξηση της συνταξιοδοτικής δαπάνης κατά 11 μονάδες (από 13% το 2008 σε 24% το 2040) η μία μονάδα θα προστεθεί έως το 2040 (από 13% το 2008 σε 14% το 2040) και μέσω των μεταρρυθμίσεων θα απορροφηθούν οι επιπλέον 10 μονάδες (από 24% που θα είχαμε το 2040 χωρίς μεταρρυθμίσεις σε 14% που θα έχουμε το 2040 με τις μεταρρυθμίσεις).

Η απορρόφηση των 10 μονάδων του ΑΕΠ αναμένεται ότι θα επιτευχθεί μέσω του χαμηλότερου σχετικού επιπέδου διαβίωσης των συνταξιούχων (το οποίο θα είναι περίπου κατά 30% χαμηλότερο σε σχέση με αυτό που θα υπήρχε χωρίς τις μεταρρυθμίσεις) και τις συγκράτησης της αύξησης του λόγου συνταξιούχων και απασχολούμενων (ή αντίστοιχα της

συγκράτησης της μείωσης του λόγου απασχολούμενων και συνταξιούχων ο οποίος αντί να μειωθεί από 1,4 σε 1 θα μειωθεί στο 1,2). Από το σύνολο των 10 μονάδων οι οποίες προβλέπεται ότι θα απορροφηθούν, οι 6,6 θα απορροφηθούν μέσω της συρρίκνωσης του σχετικού βιοτικού επιπέδου των συνταξιούχων και οι υπόλοιπες 3,4 μέσω της επιβράδυνσης στην αύξηση του λόγου συνταξιούχων και απασχολούμενων. Θα πρέπει επίσης να τονιστεί ότι η μείωση του σχετικού επιπέδου διαβίωσης των συνταξιούχων μέσα σε ένα πλαίσιο αύξησης του μέσου εισοδήματος των εργαζομένων (περίπου κατά 17%) θα συνδυαστεί με μείωση των συντάξεων (περίπου κατά 20%). Τέλος, η συγκράτηση της αύξησης του λόγου συνταξιούχων και απασχολούμενων (ή αντίστοιχα της μείωσης του λόγου απασχολούμενων και συνταξιούχων) θα επέλθει κυρίως από μία επιθυμητή μείωση της ανεργίας και μια συνακόλουθη αύξηση των απασχολούμενων ατόμων και πολύ λιγότερο από την επιβράδυνση, μέσω της αύξησης της ηλικίας συνταξιοδότησης, της αναμενόμενης αύξησης του αριθμού των συνταξιούχων και της διατήρησης των ατόμων για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα στην αγορά εργασίας.